

Conferència llegida a la Universitat de la Pau. Cicle REPTES PER LA PAU AL SEGLE XXI. Esperances i frustracions després de la Guerra Freda, 16 de juliol de 2005.

**Dra. Paquita Sanvicén i Torné
Universitat de Lleida**

Els deures per als drets, els drets per als deures, una aproximació des de la perspectiva dels escenaris quotidians actuals.

- 1. Introducció**
- 2. Els escenaris actuals**
  - 2.1. Immersos en la globalització**
  - 2.2. Poblacions renovades i diferents**
- 3. Els deures per als drets, els drets per als deures**
  - 3.1. Els drets per als deures**
- 4. Algunes conclusions**

---

1. Introducció

He titulat la meua intervenció *els deures per als drets, els drets per als deures, aproximació des de la perspectiva dels escenaris quotidians de la societat actual* perquè parteixo d'un triple premissa, probablement de sentit comú però útil al meu parer de recordar: d'una banda la relació directa que existeix –o hauria d'existir- entre la reivindicació i el gaudi dels drets (és a dir d'aquells acords de regulació de parts la vida social sota la forma de principis bàsics, elementals i irrenunciables que afavoreixen i protegeixen la persona en tant que subjecte social) amb l'establiment, reconeixement, seguiment i consciència dels deures derivats d'aquesta reivindicació i d'aquest gaudi.

De l'altra, la relació també directa que existeix –o hauria d'existir- entre el gaudi dels drets i dels privilegis amb els límits que cal imposar a aquests en benefici dels drets dels

altres, cosa que pot comportar en ocasions una restricció dels primers en benefici dels segons, segons el grau de fonamentalitat, impacte i conseqüències per al bé social comú que uns i altres tinguin. Hi he de tornar en la part final de la intervenció.

D'una i altra es desprenen – o s'haurien de desprendre- actituds de solidaritat, corresponsabilitat, participació activa i civisme, que són alhora la base per aconseguir consolidar la llibertat, la igualtat, la fraternitat i la pau com a drets universals i fonamentals no només per a grups socials determinats sinó per a la totalitat dels ciutadans que componen una societat, tingui aquesta la mida que tingui.

La tercera premissa és que el context social, polític i econòmic de cada societat i de cada moment històric projecta en el desenvolupament d'uns i altres unes possibilitats i unes perspectives diferents i canviants i, en conseqüència, la demanda, reivindicació i consecució dels drets i alhora la prescripció, seguiment i compliment dels deures són dependents directament dels fluxos de les relacions de poder i les necessitats dels actors i dels agents implicats en cada moment social i temporal.

Parlem de drets i deures perquè parlem de millores en les relacions socials, unes millores que van lligades a les necessitats dels individus, unes necessitats que van evolucionant en/amb el temps. Les necessitats i la realitat que va proclamar la Declaració Universal dels Drets Humans al 1948 són molt diferents de les actuals, encara els drets que inclou són lluny de ser garantits universalment. Tanmateix, la societat actual té noves circumstàncies i nous reptes per continuar defensant i lluitant pels antics drets i alhora demanar la preservació de nous elements fonamentals fruit de les noves circumstàncies i dels nous contextos polítics, socials, culturals i econòmics. Noves demandes i necessitats que s'afegeixen a les antigues, no del tot resoltes i que, alhora reviscolen algunes que semblava impossible que reapareguessin, com ara l'esclavitud, el tràfic de persones humanes, etc. tema aquest que a mans de les màfies afecta part de la immigració actual. Emergents i no resoltes a nivell internacional, i, per molt que tinguem la percepció que estem gaudint de cotes importants de llibertat, pau i benestar, especialment si comparem la situació actual amb altres moments no gaire llunyans del nostre passat immediat, no resoltes tampoc a l'interior de les nostres societats avançades i democràtiques. I això tot just, valgui la paradoxa, que estem en el

millor moment de la fase d'internacionalització dels drets: drets en la constitució europea, drets globals, etc.

Una profunda transformació provocada per una ràpida transició d'una societat postindustrial a una societat xarxa, informacional i globalitzada. Una globalització que ha portat afegida, la generalització d'un fenomen antic com el temps però que ara apareix com a nou que és la immigració.

2. Els escenaris quotidians actuals

Les societats no són cossos estàtics ni mecànics, ni responen a delimitacions estancs, amb dates exactes d'inici i de caducitat, encara que com a mètode d'anàlisi i estudi, la pràctica acadèmica les fragmenti i aïlli en etapes i èpoques. Són processals, acumulatives en sentit doble: de tradició (per l'acumulació d'experiència adquirida pel pas del temps) i d'innovació (per les noves adquisicions, l'evolució interna de les pràctiques, productes i pensament, o per l'adopció i adaptació de pràctiques, productes i pensament d'altres societats o grups socials, propers o llunyans. Les societats són també selectives, i alhora, evolutives i involutives, per la seua dinàmica endògena i exògena. En cap cas, però, són monolítiques ni les seues característiques són tampoc perennes. Res és etern, tot és canviant i modificable. És sabut que només s'és conscient del canvi, i de la seua magnitud, quan es comparen situacions en moments temporals distints.

Tanmateix, i tal vegada negant aquesta premissa clàssica, els membres de les societats actuals, especialment les dites del món avançat, som plenament conscients que estem immersos en uns moments de grans canvis i transformacions socials perquè, ara, els podem pràcticament palpar, viure en temps real i ens afecten directament. Som conscients del gran canvi perquè ens és difícil interioritzar-ne els efectes, superar els reptes constants amb què ens repta, i seguir-ne el ritme.

Aquesta és, com ha qualificat amb fortuna Ulrich Beck una societat de risc i una societat feta d'individus individualitzats (que no vol dir individualistes, recordem que el concepte actual és diferent del conceptes d'individualisme de la il·lustració), una societat que viu amb una certa angoixa, sensació d'incertesa i anomia fruit de la

desbocada pertorbació i els canvis que no acabem d'interioritzar ni de dominar, per molts utilitat que tinguin alguns d'ells. La sensació és que tot va massa *de pressa*, i que ens agafa una mica sense tenir els *fonaments* prou sòlids. (formatius, informatius, ètics, etc.)

2.1. Immersos en la globalització

Sami Nair i Edgar Morin utilitzen una frase per definir la situació actual que trobo especialment reeixida i que faig meua: La mundialització, diuen, consisteix en l'aparició d'un objecte nou: el món com a tal. Frase que és evidentment una metàfora però que reflecteix diria jo, d'una manera més que gràfica, la situació: hem descobert el món, un món que ja existia però que podia ignorar (en podia prescindir) perquè era lluny i el visibilitzava i sentia lluny i distant, –abans d'aquest fenomen globalitzador- jo depenia bàsicament del meu entorn immediat i allò que tenia a prop, aquelles persones o fets amb què em relacionava eren –bàsicament- les que m'afectaven. Amb la globalització ens hem topat de cop amb el fet que no només existim nosaltres i allò que és nostre (el meu país, la meua terra, els que són dels nostres), que existeix el món. Un món que està per sobre dels altres móns propers a mi (recordem la dita popular: cada persona és un món; fins i tot en la manifestació del dol a Londres, dijous passat, hi havia una gran pancarta que deia *one city, one world*, que feia una referència simbòlica al petit univers divers i multicultural de la capital anglesa. És un altre el món al qual es refereixen Nair i Morin.

Que els efectes de la globalització i de les noves tecnologies han estat, i són, poderosos i modifiquen els nostre entorns i les nostres vides de manera radical en un procés de dinàmica de canvi constant que no té marxa enrera ni retorn. En aquest nou escenari mundial, de societats en transició, la imbricació, interdependència entre els poders polítics, econòmics, culturals, informacionals i la seva concentració en dimensions difuses és més evident que mai. L'espai virtual, l'avanç de les tecnologies de comunicació, les dimensions dels fluxos de capital, informació i gent, la velocitat i la intensitat dels canvis en definitiva d'aquest procés, han fet emergir noves maneres de relació, nous referents i nous valors i símbols que conviuen, es reforcen i competeixen, amb els tradicionals. I, sens dubte, han fet aparèixer noves formes de desigualtat, nous perills de segregació social, exclusió, inseguretat, etc. i nous debats sobre els drets

humans, el més recent lligat a un altre característica d'aquesta societat global –el terrorisme i el terror global- és el debat encetat primer als EUA i ara a Londres sobre si el dret a la seguretat col·lectiva ha de prevaler o no per sobre del dret a la llibertat individual. Per sota, sobre la por a la inseguretat d'una amenaça de la qual se'n desconeixen les possibilitats i el nucli, la por popular a una retallada dels drets adquirits.

La nostra societat, tota la societat, és ja –com a explicat a bastament el professor Manuel Castells- una societat xarxa, una societat informacional en la qual el gran valor és el coneixement i la informació. En aquesta nova galàxia Internet, en paraules de Manuel Castells, és el teixit de les nostres vides.

La mundialització de les grans potencies econòmiques del mercat mundial han fet canviar radicalment les dinàmiques del treball tradicional i posat tensió als drets clàssics dels treballadors. La malauradament famosa deslocalització, la difusió dels centres operatius i de decisió de les grans empreses en diferents centres del món, especialment de l'anomenat tercer món, l'ús de les noves tecnologies per potenciar un tipus de feina determinada, temporal i sense les seguretats laborals mínimes són trets de la societat que s'està construint.

Els canvis en la construcció de la família, la solitud, l'augment dels col·lectius dependents, l'augment entre els rics que són rics i dels pobres que són pobres, la volatilitat de les coses, fugacitat, precarietat laboral, necessitat de formació al llarg de la vida per la necessitats de canviar diferents vegades de feina, la permanència i l'estabilitat pràcticament han desaparegut del vocabulari quotidià, la conformació de les identitats dels joves i dels adults és complexa, diversa i canviant.

La dificultat de fer plans de futur és una altra de les característiques, la gent ja no neix per a, sinó que es va fent al llarg de la vida, construint contínuament la seua identitat. La mobilitat tant ascendent com descendent, la territorial, la laboral, té molta més facilitat, sovint per causes que no depenen de l'acció de l'individu, sinó de les circumstàncies, la sort, l'efecte papallona, la deslocalització, etc. cosa que ha fet aparèixer noves capes socials en situació de pobresa i marginació. Aquest risc fa també que els col·lectius reclamin més seguretat, més drets, més cobertures socials que formen part, esmicolats dels grans drets humans.

Els estils de vida s'han individualitzat. Ha augmentat les desigualtats, quan la igualtat, les llibertats són, com diu Beck precàries encara que ens sembli que mai havíem set tant lliures, havíem decidit tant com ara. Les necessitats de les multinacionals de potenciar el consum crea falses necessitats que creen dependència i construccions enganyoses simbòliques de la realitat que passen per ser reals quan no són creades artificialment. Mirem alguns dels anuncis publicitaris, per exemple el de l'adolescent que descobreix que se li ha espatllat el mòbil i el món se li enfonsa perquè ha deixat d'estar connectat. Una construcció de l'imaginari social i relacional de la joventut molt interessant d'analitzar a fons però que òbviament no és aquest el lloc per fer-ho. He posat aquest exemple com una prova gràfica del que acabo de comentar. Victòria Camps afirma que en aquesta societat enlloc de donar valor a la persona com a ser humà l'hem donat a les coses que té i a la facilitat amb què les aconsegueix.

L'ordre econòmic empeny la gent a comprar, consumir i competir. Una societat que penalitza l'esforç, on tot és possible i sense límits, tot és fàcil, on l'agressivitat i el mínim esforç són exemples d'un tipus de convivència que entra a casa per mitjà de la pantalles de les TIC com a model de conducta.

L'ordre mediàtic empeny a la violència simbòlica, el guany fàcil encara a costa d'embombar la privacitat dels altres, o d'inventar-la sota una pàtina d'escàndol, etc. etc. El cor, la víscera sembla que guanya la batalla al cap, la raó i la reflexió. La solidaritat, el civisme, l'ordre sembla que no estan de moda en la vida quotidiana, encara que hi hagi grans manifestacions solidàries i grans mobilitzacions a favor justament de drets fonamentals simbòlics com la pau, la llibertat, la igualtat, etc. Una societat encara –la nostra, la catalana com a exemple- amb problemes estructurals importants, amb uns índexs educatius no pas alts, amb desigualtats internes i territorials no resoltes en diferents camps com ara l'educatiu, el comunicacional, el sanitari, etc. (just a l'abril del 2005 es va fer el 4t simposi sobre les desigualtats socials a Catalunya). Sabem que les societats són desiguals per se (hi ha gent jove, adulta, anciana, hi ha savis i amb coeficients intel·lectuals baixos, amb empenya o sense, amb hàndicaps físics, privats de llibertat, etc.) però justament la igualtat com a dret universal pretén assegurar ja no la igualtat impossible sinó la igualtat d'accés als recursos, la igualtat a les diferents

possibilitats, oportunitats i béns de la societat on es viu. En l'actualitat, aquest dret no és universal.

Alhora, aquesta transformació ha fet aparèixer una sensació prou generalitzada d'imptència i inseguretat davant els canvis, que se sap il·limitat, i en conseqüència emergeixen accions de resistència i autoafirmació, de diferent signe, que apareixen com a estratègies de reforç i protecció individuals i col·lectives. El(s) canvi(s) socials incideixen en les accions estratègiques i polítiques de les esferes locals que lluiten per redefinir el seu paper en aquesta dimensió d'interconnexió planetària que també les afecta i amb la qual interactuen, alhora que en la dinàmica quotidiana adquireixen, front al marc global, una importància cabdal com a elements pròxims, coneguts, que doten de referències i seguretat als individus. La globalització, tal com podem comprovar cada dia, no té només a veure amb els grans sistemes, sinó també amb aspectes molt íntims i personals de les nostres vides. (Beck, 1998; Giddens, 1999, Castells, 1997 i 2003, de Lucas 2003.)

Citem-ne només algunes que, com esmentaré més endavant tenen a veure amb el tema que tractem: la fulminació dels paràmetres clàssics de les relacions socials com ara l'espai i el temps: (espai) fins ara les relacions eren cara a cara, ens relacionàvem (establíem amistats, relacions d'intercanvis, amoroses, etc.) bàsicament amb persones que teníem properes i que coneixíem; (temps) els sistemes de comunicació entre punts distants eren uns determinats i trigaven més o menys temps en funció de la distància; l'ús d'internet transforma tota aquesta realitat fent que aquestes dos dimensions socials bàsiques deixin de tenir el sentit i la complexitat que tenien.

Encara que hem de reconèixer-ne els avenços positius i la facilitat que ens ha aportat en determinats aspectes de la vida diària, familiar, social, cultural i laboral, té també aspectes no tant positius. L'ús i la generalització de les noves tecnologies canvia també el sentit tradicional del temps laboral i el temps d'oci. La forma de fer negocis i de crear feines i treballs més flexibles i amb menys seguretat per als treballadors, (teleoperadors etc.), el poder de les empreses per fer negocis, amb les famoses deslocalitzacions. Internet ha aportat també noves eines per a la participació social i política, per a mobilitzar la solidaritat, per a la defensa dels drets individuals i col·lectius.

La globalitat, la tecnologia, la virtualitat, la informació, la comunicació, la connexió... són les paraules estrella d'aquesta societat postindustrial i transnacionalitzada que s'ha creat per sobre de nacions, països, i societats. La globalització és, però, més enllà d'una societat de tecnologia i de poders difusos de complexitat i d'abast cada cop més difícilment controlable, també una societat de persones.

Així, a la vora d'aquestes paraules estrella que esmentava fa un moment, n'hi ha d'altres que hi van del tot relacionades: desigualtat, diferència, escletxa digital, exclusió social, etc. que afecta especialment els grups econòmicament i socialment més febles. Unes dinàmiques aquestes que afecten ja de ple l'esfera econòmica, social, cultural, i simbòlica de totes les societats. No només les més avançades, sinó també –de maneres diferents- les que ho estan menys. Hi ha prou estudis que no esmentaré aquí que parlen de l'escletxa digital no només dins dels espais intraterritorials sinó també en els interterritorials, si hem dit que dins les poblacions el solc que hi havia entre rics i pobres augmenta, entre els països rics i els que no ho són tant o no ho són gens també augmenta.

I és justament en aquest punt que, posats que parlem de lluita pels drets humans, emergeixen amb claredat les conseqüències d'aquestes transformacions en aquesta lluita constant i renovada. Totes aquestes novetats, que afegixen inseguretats, desequilibris, que eixamplen desigualtats, que modifiquen els vincles socials fan que les persones demanen als seus estats en primera instància noves i renovades garanties davant l'afebliment dels drets ja guanyats i la desprotecció davant les novetats que lesions l'individu. I això que estem, pel que fa als drets en uns moments àlgids de l'etapa de la internacionalització, el moment que es debat l'aparició de nous drets

El dret a la pau, per exemple davant el poder destructiu dels arsenals, davant el terrorisme mundial, al medi ambient com a requisit imprescindible per a la qualitat de vida, i per a la subsistència de poblacions quantitativament importants del planeta, el control de la manipulació genètica, el dret a la informació, a la no manipulació, a la dignitat humana lesionada especialment per als que pateixen desigualtats, la no explotació ni de persones ni de territoris, el dret al temps lliure com a eina fonamental

per cultivar la persona i poder participar socialment en la vida política social i cultural, el dret al creixement socioeconòmic dels pobles i nacions, als drets de participació política en els països que sumen subdesenvolupament amb sistemes dictatorials, la preservació dels recursos naturals com a element de riquesa i desenvolupament, els drets culturals i socials, etc. són demandes dels moviments socials que persegueixen el reconeixement d'aquests drets humans com a drets fonamentals no només per a una part del planeta sinó per al planeta sencer, fent global també, la solidaritat, la justícia, la pau, la llibertat, els drets polítics i de participació que s'han de garantir com a voluntat de formar part de la construcció de la societat on una persona viu, etc. la dignitat, i posant al primer nivell el dret a la no discriminació, a que les persones tinguin el mateix valor, a que la pau i la vida tinguin igual valor, independentment del lloc.

Permeteu-me posar un exemple , aquesta setmana la televisió ens oferia de manera simultània les imatges de les desenes de nens morts per un suïcida a Irak i la mobilització patriòtica i nacional feta a Londres en homenatge a les víctimes de l'atemptat del dia 7. La corresponsal fa dir una frase poc políticament correcta que em va sorprendre tot just per ser-ho: qui plora les víctimes innocents de l'Irak? Quin és el preu diferencial de cada una d'aquestes vides? Val la pena que hi reflexionem. Justament per tot el que hem dit fins ara de la societat en la qual estem, dels seus riscos, dels seus desequilibris, del poder econòmic per sobre del poder polític, del valor del consum per sobre del valor de la solidaritat, etc. Val la pena que recuperem en aquest punt un text escrit tot just fa més de cinquanta anys que és plenament d'actualitat en l'escenari que vivim i sobre el qual val la pena que reflexionem. Es part del preàmbul de la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948, el qual va sorgir –recordem-ho de la reflexió feta després de la gran guerra que sota els gran conflictes bèl·lics hi havia pobresa, explotació, etc. (de fet els drets s'aconsegueixen -si resseguim la història llunyana i recent- després de dures lluites i batalles)

“Considerando que el desconocimiento y el menosprecio de los derechos humanos han originado actos de barbarie ultrajantes en la conciencia de la humanidad , y que se ha proclamado, como la aspiración mas elevada del hombre, el advenimiento de un mundo en que los seres humanos, liberados del temor y de la miseria, disfruten de la libertad de lapalabra y de la libertad de las creencias:

considerando esencial que los derechos humanos sean protegidos por un régimen de derecho, a fins de que el hombre no se vea compelido al supremo recurso de la rebelión contra la tiranía y la opresión.”

Se proclama esta Declaración Universal de los Derechos Humanos como ideal común por el que todos los pueblos y naciones deben esforzarse, a fin de que tanto los individuos como las instituciones, inspirándose constantemente en ella, promuevan mediante la enseñanza y la educación, el respeto a estos derechos y libertades, y aseguren, por medidas progresivas de carácter nacional e internacional, su reconocimiento y aplicación universales y efectivos, tanto entre los pueblos de los estados miembros como entre los de los territorios colocados bajo su jurisdicción.”

En aquesta situació complexa de drets de tota mena (drets de llibertat, (civils, polítics, econòmics i socials i culturals,)no acabats d'assolir i de garantir, la immigració , que és un efecte de la globalització de la societat i ja part d'aquesta societat hi afegeix la pròpia complexitat i en aquesta lluita hi emergeix com un problema, com un rival i com una persona, un ciutadà que reclama alhora compartir els drets d'una societat que el veu com un rival en el repartiment de béns escassos (drets en definitiva) i que sobretot li demanda deures. S'hi afegeix en molts casos el la distància entre la concepció dels drets entre els uns i altres, el poder exercit per aspectes simbòlics culturals, pels mites, els estereotips, etc.

2.2. Poblacions renovades i diferents

Es inevitable que les grans diferències en el desenvolupament humà i els desequilibris econòmics entre uns territoris i uns altres condueixen a la mobilitat de les persones d'un lloc a l'altre. Emigrar forma part de l'estratègia de supervivència personal, familiar i comunitària. Del dret a la vida, a la dignitat, a tenir un treball que permeti una vida en condicions, etc. Segons dades de l'actual Pla de Ciutadania i Immigració hi ha al món 175 milions d'immigrants internacionals; es a dir entre el 2% i el 4% del planeta es pot considerar immigrant internacional. Una xifra en augment: per al 2050 aquesta xifra pot arribar a 250 milions de persones.

Si abans he dit que amb la globalització havíem descobert l'existència del món, amb la immigració –una de les conseqüències de la societat global- per dir-ho d'alguna manera també metafòrica i fent un joc de paraules, aquest món (part d'aquest món) ha ocupat les nostres places, els nostres carrers, i està contribuint també a transformar la societat. Aquesta realitat ha fet variar també significativament els escenaris de relació cara a cara. Aquesta realitat ha afegit complexitat a la situació ja de per si complexa que es deriva de la situació de la globalització i la transformació de la societat.

Una variació però, en la qual a diferència de l'espai virtual, l'element estranger no té una connotació de valor positiu, com véiem més amunt, en les relacions interpersonals i la diversitat cultural, social i lingüística és una innovació no desitjada que litiga amb les comunions i dominis ja existents en els pobles i ciutats on aquesta arriba i s'hi instal·la. En aquest litigi, val a dir-ho, uns i altres no actuen en pla d'igualtat ja que tot i la desigualtat interna que comentàvem fa un moment, hi ha encara més una clara desigualtat en les possibilitats d'exercici dels drets per part de les comunitats estrangeres.

Si la globalització per dir-ho d'alguna manera ha revolucionat processos i sistemes organitzatius, per intentar trobar una síntesi simplificada, la immigració ha revolucionat no menys, si més no el terreny de les idees i de la composició i relacions de la societat.

Són exemples d'aquest repensament, la valoració mateixa dels fluxos migratoris internacionals, i de les conseqüències dels seus assentaments en espais diferents als d'origen, que provoca radicalitats en un sentit i en un altre, nefasta per als uns, fins a preveure un xoc de civilitzacions irreversible; positiva per als altres, que hi veuen l'oportunitat d'una aliança de civilitzacions; la revisió del concepte de ciutadania, lligada als canvis dels escenaris poblacionals mundials i a les necessitats dels països desenvolupats de comptar amb mà d'obra de població migrada per mantenir els nivells interns de desenvolupament. Lligat a aquesta reflexió, encara, es debaten possibles alternatives al model de ciutadania tradicional, lligades amb la revisió dels conceptes de ciutadà i democràcia en el nou marc mundial de la construcció de les societats.

Està en debat valors com la substitució de l'exploració per la solidaritat entre països rics i pobres, per exemple entre Europa i el Mediterrani, en la mesura que l'ajuda al desenvolupament dels països del sud de la mediterrània es veu ja com a imprescindible per frenar els fluxos migratoris i oferir espais de desenvolupament ciutadà als seus països d'origen. En aquest sentit, l'exemple més actual, és la darrera reunió del G8 en el qual en el fons del debat sobre la necessitat d'erradicar la pobresa i la fam en els països africans, o a la base de la decisió de la condonació del deute dels països més empobrits, és un instint de conservació dels països rics davant de l'evident impotència i complexitat de gestionar uns fluxos migratoris cada cop més intensos que afegeixen complexitat i conflictivitat social a les seues pròpies societats.

També és un debat no petit, el repensament de la validesa com a espai polític dels estats-nació tradicionals, en el complex equilibri de poders entre el local i el global (Castells, 1997); el qüestionament i la reconfiguració dels estats nació i del nacionalisme tradicional per donar resposta a les noves societats més complexes, plurals i globals.

De manera paral·lela, apareixen línies de reflexió que replantegen el paper de les identitats i la seva construcció, contemplant-les com quelcom dinàmic i canviant, multidimensional, desempallegada d'elements essencialistes i permanents.

En aquest marc de relectures, reapareix l'anàlisi del paper de les llengües maternes minoritàries com a elements de valor per a la formació dels individus, no només en els llocs de naixement sinó també en territoris d'assentament diferents del seu. (de Lucas, 2003, Malloof, Castells, 2003, Bastardes, 2003...). En una altra escala de debat, veus autoritzades qüestionen la bonesa i oportunitat dels processos i les polítiques dites d'integració fetes fins ara en països tradicionalment receptors d'immigració (Ribas, 2003, Siguan, 2000, Pérez Díaz, 2004.) ; també és en procés de revisió el paper del sistema educatiu i de les agències de socialització tradicionals, les estratègies tradicionals dels quals sembla que no donen resposta prou satisfactòria a les necessitats de la nova societat i els esforços per treballar pels drets de les persones immigrades, no pas en tant que immigrants, sinó en tant que persones i ciutadanes d'una societat democràtica topen sovint amb la insolidaritat, incomprensió, el rebuig frontal de la població autòctona que –en la mesura que no té garantida la perpetuïtat dels drets com

voldria tal vegada- se sent maltractat i lesionat pel nouvingut, per l'estrany, per "l'enemic" del país, segons quina òptica manegi.

Una situació que ha posat de moda el concepte divers, al voltant del qual s'ha desenvolupat una vasta terminologia relacionada -no exempta de controvèrsies en la seua aplicació conceptual- i, alhora, un ampli conjunt d'accions polítiques i estratègiques, així com la creació de grups específics de professionals especialitzats en la gestió d'aquesta diversitat. Encara que, com diu Ramoneda (2004) la diversitat no es gestiona sinó que es practica, el discurs i la preocupació recurrent en pràcticament tots els nivells de l'escala política i institucional, tant pública com privada, és justament el repte de (com) gestionar-la.

I, en aquest sentit, gestionar-la significa com convertir, deixeu-m'ho dir això, una societat diversa en una societat plural, que conviu interculturalment i en la qual existeix la solidaritat de compartir drets i deures, no pas perquè hi ha autòctons i immigrants, amb drets adquirits i drets per adquirir, sinó perquè és una societat de persones, amb drets i deures al mateix nivell. El concepte de pluralitat lliga amb una sèrie de drets, com la llibertat, per exemple.

Una societat plural, des del punt de vista dels drets que postula el pluralisme cultural : el principi d'igualtat o de no discriminació en funció de la raça, cultura ètnia, llengua, nacionalitat, origen, etc. El principi de diferència o respecte i acceptació dels altres. El pluralisme postula per una societat internacional en la qual les persones són realment iguals en drets, llibertats i oportunitats, alhora que són respectades en la seua distintivitat cultural, lingüística i religiosa. De fet, en la carta dels drets emergents que va començar a desenvolupar l'Institut de Drets humans de Catalunya en el marc del fòrum de les cultures l'any 2004, s'explicita com una proposta interessant, el dret a la democràcia plural (drets bàsicament culturals)

Des del punt de vista estricte dels drets humans, d'aquells drets fonamentals, els immigrants en surten perjudicats, en un doble sentit: per ser emigrants i per venir sense recursos havent d'acceptar qualsevol situació. També en surten perjudicats els autòctons en la mesura que la discriminació positiva en ocasions es fa a favor de l'immigrant: no pas per ser immigrant i aquest és un punt on caldria una educació

important, sinó perquè la seua situació socioeconòmica i laboral és inferior a la de al resta.

La immigració no és un fenomen conjuntural -ja no ho és. De fet en els discursos o indecisions per a aquesta nova ampliació de la Unió Europea ha planat –plana encara- el temor dels països rics europeus –d’alguns si més no- a la responsabilitat d’ubicar –i integrar- en els seus territoris i sistemes polítics i socials de nous desplaçaments massius de població d’uns països amb dificultats econòmiques i diferències culturals importants, reals o percebudes.

Per tenir dades de Catalunya, segons les dades de la Secretaria per a la Immigració en el període 2001-1005 hem passat de 257.353 estrangers empadronats a més de 765.000. Sabem que les comarques més poblades agrupen la major quantitat d’estrangers, però també sabem que hi ha poblacions petites que també tenen percentatges importants. (podriem citar Guissona, La Portella amb índex aproximats d’estrangers als 30% i 20%, respectivament). Hi ha una creixent dispersió de la immigració per tot el territori. El col·lectiu més nombrós ara per ara a Catalunya és el marroquí, encara que el seu nombre s’ha estabilitzat en els darrers temps i la tendència d’augment s’ha decantat a favor dels asiàtics, llatinoamericans i sobretot dels procedents dels països de l’Europa Central, abans dita de l’Est.

La immigració actual té cares heterogènies que la doten d’una gran complexitat i que demanen que rebutgem les lectures simplistes que malauradament els mitjans de comunicació s’entesten a reproduir contínuament: la immigració especialitzada, la laboral no especialitzada, la irregular, el procés de feminització (hi ha un 45% dels immigrants ja es dona), els refugiats, etc. el reagrupament familiar. L’estructura per edats és també interessant d’analitzar: la immigració actual és una població jove entre 20-40 anys, cosa que es reflecteix en els índexs de natalitat. Igualment interessant és analitzar les modificacions que aquesta situació incorpora al paisatge lingüístic quotidià: en aquests moments a Catalunya hi ha aproximadament 180 nacionalitats i mes de 300 llengües.

I la societat que ja hi estava assentada, l’autòctona i l’arribada fa moltes dècades procedent d’altres immigracions, s’ha d’enfrontar amb aquesta nova realitat, una nova

dinàmica social pluriètnica que arriba en un moment que hi ha una sensació generalitzada de crisi d'ideologies i d'absolut relativisme. I els grups de població que arriben s'han d'afrontar també amb els seus propis dols, no menors, amb les circumstàncies pròpies del fet migratori, amb (i en) una societat desconeguda i a aquests encara cal afegir els problemes de la societat civilitzada i moderna producte dels canvis de la globalització que comentava al principi d'aquesta xerrada.

I en la mesura que accedeixen a un país democràtic, l'Estat que és garantista, ha de demandar als seus ciutadans solidaritat per reequilibrar els béns comuns i garantir els drets socials, cívics i culturals als nou arribats, no perquè són immigrants, insisteixo, en aquest punt, sinó perquè són persones, ciutadanes i ciutadans, que s'incorporen a l'escola, al món laboral, al món cultural local, etc. etc.

La immigració dispara el conflicte d'interessos, els egoismes pregons i primaris, els oportunistes populistes. Les ideologies radicals n'han fet d'aquesta situació i les conseqüències que provoca un instrument al seu servei. Els discursos en aquest sentit - amb un alt component de mesianisme i populisme, que els fan encara més perillosos- i les pràctiques en què es materialitzen retornen al primer pla d'actualitat el sentiment xenòfob i l'odi a les ètnies forànies -nouarribades o ja assentades- a les quals es mostra com a usurpadores d'uns béns comunitaris cada cop més escassos, i que es proclama que no arriben per a les poblacions autòctones

El món mediàtic retrata constantment com reviscolen actituds de violència racista i xenòfoba, protagonitzada per grups organitzats o simplement per individus insatisfets, pertorbats o, simplement manipulats.¹ Hi ha una revifalla als nostres pobles i ciutats dels moviments i discursos ultradretans i que s'accentuen amb les pràctiques de racisme d'acció violenta que ha reaparegut amb força en l'escenari local.

---

¹ A més del perill com a violents que són, l'altre perill és que, lligat estretament als moviments de rebuig social, més o menys ferm, que l'endemà d'aquestes accions provoca en l'entorn proper o llunyà, la repetició d'accions i la recreació constant que en fan els mitjans acabi generant una legitimació d'aquests grups com un moviment més, com un de tants que genera el sistema antiopressió, anti societat de consum, que es manifesta violentament com tantes formes de terrorisme conegudes. El perill a què em refereixo és que la societat -la societat no afectada, sobretot- ens estem acostumat a conviure amb aquests moviments i amb les seues accions, formen part del nostre entorn vital, formen part del cost que cal pagar per la modernitat.

Amb tot, els immigrants actuals són afectats per una sèrie de circumstàncies adscrites al fet de ser immigrants: nova esclavitud, exclusió, terrorisme mundial que els fa ser portadors d'una inseguretats que, per dir-ho popularment, els autòctons s'han trobat.

La llista de les lesions dels drets humans per a aquests col·lectius és llarga: lesions que van des dels drets civils, econòmics, socials i culturals i de participació política, un dret aquest que genera un debat important, com sabeu dins la nostra societat. No en faré la nòmina sencera, un repàs a les hemeroteques dels darrers mesos i a les denúncies fetes públiques per Ongs i sindicats aporten prou informació en aquest sentit.

A Catalunya, aquest és un tema candent, i ho és especialment també des del punt de vista del debat dels drets culturals. Els drets culturals, universalment reconeguts –també en la proposta dels drets emergents que comentava més amunt– són d'índole religiosa, de tradicions, de llengua, etc. El manteniment dels seus drets lesiona els de la comunitat autòctona i són vistos com una amenaça per la unitat de la comunitat, de la nació, etc. Recordem cèlebres intervencions de destacats polítics d'una tendència determinada advertint sense embuts el perill de la mixtificació que ha de comportar per força el contacte entre cultures distintes. A la base del debat de la integració, i del model d'integració tradicional fet a casa nostra hi ha una demanda d'assimilació a la cultura de la societat d'arribada que contrasta amb la idea que postula com he dit més amunt el pluralisme cultural i les veus dels defensors de l'interculturalisme com a estratègia de convivència.

Una de les qüestions de bandera és la qüestió lingüística, com sabeu. Ja que, per fer-ho encara més complex en la nostra societat conviuen dos comunitats lingüístiques que tenen drets lingüístics garantits, que sovint entren en col·lisió. El tema és complex i si voleu després el podem ampliar en el debat. Tanmateix cal tenir en compte que l'aprenentatge de la llengua/les llengües de la societat dominant (en aquest cas la catalana) és un dret important que els immigrants haurien de demanar amb més força del que ara ho fan. La llengua, la competència lingüística, és un element del capital cultural de l'individu d'una comunitat, un element d'estatus i d'enclassement i desclassement social.

Aquesta distinció de nivell d'estatus de la diversitat interna té efectes en l'estructura social d'una societat i comporta desigualtats per als diferents grups. Pertànyer o no al grup cultural hegemònic, o pertànyer al grup culturals minoritaris i infravalorats determina la possessió i/o el domini o no de determinats capitals culturals cosa que afecta de manera diferent l'individu en l'accés al repartiment de privilegis econòmics, polítics, socials i culturals. La llengua forma part del capital cultural d'una persona i és una component important en la distinció social. També ho és des del punt de vista de la comunicació, de les possibilitats de comunicar-se i de comunicar-se i ser interlocutor d'altri. Les possibilitats que li doni en aquest sentit el domini de la llengua i les estratègies lingüístiques funcionals, li determinaran –en combinació a altres elements estructurals i/o conjunturals-, l'accés o no a determinats nivells de l'escala social i , accedir, o no, a elements directament relacionats amb les possibilitats d'ascensió social. (Flaquer, 1996; Mayoral, 1998)

Una altra qüestió en aquest sentit que està garantida als drets humans i que està també en litigi és el dret al manteniment de la pròpia identitat cultural. Segons els garants dels valors tradicionals de la pàtria, el manteniment d'aquesta identitat lesiona, perquè exclou, l'adopció de la identitat legítima de la societat receptora. Tot i que no té perquè ser així. Permeteu-me llegir un fragment d'una magnífica novel·la Dientes blancos que parla dels conflictes personals amb què es troben els immigrants de Londres, un tema que per circumstàncies és d'actualitat:

“Este ha sido el siglo de los forasteros, morenos, amarillos y blancos. Ha sido el siglo el gran experimento de los inmigrantes. Hasta el presente no se podía entrar en un parque infantil y encontrar a Isaac Leung junto al estanque, a Danny Rahnam en el campo de futbol, a Quang O'Rourke botando una pelota de baloncesto y a Irie Jones tarareando una canción. Niños con nombres y apellidos disonantes, en rumbo de colisión. Nombres y apellidos que hablan de éxodos masivos, de barcos y aviones repletos, de fríos recibimientos, de revisiones médicas. Sólo en el presente, y posiblemente sólo en Willesden, se puede encontrar a dos amigas inseparables como Sita y Sharon, cuyos nombres todos confunden porque Sita es blanca (su madre se encaprichó del nombre) y Sharon es paquistaní (su madre lo prefirió así, para evitar complicaciones). Sin embargo, a pesar de la mezcla, a pesar de que nos hemos habituado a vivir juntos con relativa comodidad, a pesar de todo, aún resulta difícil

reconocer que no hay nadie más inglés que el indio ni nadie mas indio que el inglés. Todavía hay jóvenes blancos que se sienten indignados por esto y que, después de cerrar las tiendas, salen a las calles mal iluminadas con un cuchillo de cocina en la mano.

Pero el inmigrante no puede menos que reirse al oír los temores del nacionalista, que teme la contaminación, la infiltración, el mestizaje, porque esto son bagatelas, chorradas, comparadas con lo que teme el inmigrante, que es la disolución, la separación. (...)

Era en parte por esta razón por lo que Irie no hablaba a sus padres de los Chalfen. No era que pensara emparejarse con ellos... pero ésta era la impresión. (...) Ella deseaba, en fin, fusionarse con ellos. Adquirir su estilo inglés, su estilo Chalfen. Aquella pureza. No se le ocurrió que, en cierto modo, los Chalfen también era inmigrantes (tercera generación, oriundos de Polonia, via Alemania, apellido original Chalfenovsky), no que la necesitaran tanto como ella los necesitaba a ellos. Cuando Irie cruzaba el umbral de los Chalfenn sentía el cosquilleo del placer ilícito, como el de un judío que saborea una salchicha o un hindú que hincara el diente a un Big Mac. Estaba cruzando una frontera, colándose en Inglaterra; era la sensación de estar haciendo algo prohibido, como ponerse el uniforme, o la piel, de otra persona. “ (Zadie Smith)

Els fets del passat 7 de juliol a Anglaterra ens han de fer pensar molt, ja que els que van perpetrar els fets no eren immigrants (per molt que els autòctons els continuen dient així, immigrants de segona generació). Eren anglesos, socialitzats a la manera anglesa, o potser no? Cal reflexionar sobre els models d'integració posats en pràctica, sobre el que provoquen i sobre els problemes que no resolen, sobre quin model de ciutadania estan creant a mitjà i a llarg termini. Cal pensar en els processos d'acollida a la societat d'arribada, les garanties dels seus drets, les lesions a la seua cultura, etc. La pregunta que probablement ens hauríem de fer tots plegats és, quin tipus de societat volem? Una societat que serveixi a uns quants? Una societat que canviï poc? Una societat que serveixi al conjunt de ciutadanes i ciutadans que hi viuen? Una societat en la qual unes i altres s'hi sentin segurs, lliures i reflectit? De la resposta n'hauria de sortir l'estil de les polítiques que caldria fer, els diàlegs que caldria encetar, els consensos que caldria

plantejar... i també els discensos que caldria discutir i tal vegada mantenir. Perquè els drets dels uns i altres cal que tinguin correspondència amb els deures dels uns i els altres.

Malauradament, el debat sobre els problemes i les lesions sobre les essències de la cultura amaguen el debat que caldria fer sobre les veritables lesions de les persones immigrades, persones que viuen amb nosaltres, persones amb qui compartim la quotidianitat, les nostres places i carrers. També lesions als drets cívics i econòmics (etnització del lloc de treball, feminització dels treballs, explotació, racisme, nova esclavitud, manca de participació política reconeguda).

Sota les reaccions contra els drets de les persones que arriben jo sempre penso que hi ha un sentit de conservació de l'autòcton i especialment un sentiment de por al desconegut, a allò que no *és nostre*. Un *nostre* que s'ha construït durant els darrers vint-i-cinc anys com un model a mantenir impolut i inalterable. Una garantia de seguretat i de puresa. Una garantia de diferència feta alhora en ocasions arma de diferenciació i eina de conservació política. I això és fet servir per uns i per altres. La cultura, ho sabem perfectament, és sovint una eina de combat. El tema no és menor, i ho és menys quan sota la pàtina de drets culturals propis s'amaguen lesions a drets universals que cal mantenir, com ara els drets a la igualtat de les dones que determinats països neguen sota el paraigua d'uns suposats costums i trets culturals que la fan restar invisibilitzada i aïllada dels espais públics.

3. Els deures per als drets, els drets per als deures

Els drets impliquen uns deures, un deure és obligació, una regla, una norma. Reconèixer uns drets per a un sector de la societat implica unes obligacions per a una diversitat d'agents, cadascú segons el paper social que té o representa: legislar, garantir,

El primer deure que comporta un dret és justament ser conscient que els drets no són propietat de ningú, que són bens escassos i que cal arribar-hi des del diàleg, el civisme i la solidaritat entre els uns i els altres. I aquest punt té especial relleu quan parlem de les relacions amb els immigrants. El primer deure és comprendre que no només jo tinc drets

sinó l'altre, i l'altre, i que els límits dels meus drets són la lesió dels drets dels altres o la lesió als drets de la comunitat on actuo o on pertanyo. I aquesta premissa és vàlida tant per als autòctons com per als immigrants.

Els drets tenen limitacions. Aquesta és una qüestió, els límits, interessant, no exempta de polèmica. Oscar Guasch, sociòleg de la universitat de barcelona, es preguntava en un cicle de reflexió al voltant dels nous drets humans feta a Sabadell fa un temps, si hi ha límits als drets humans. Una observació no pas simple, sobre la qual no hi ha pas un acord. Encara que hi de tornar en la part final d'aquesta intervenció, apunto ja d'entrada que crec que sí i no. M'explico: d'una banda no es pot dir quina amplitud pot tenir un dret, ni restringir els drets fonamentals a minories o grups especials, tal cosa va en contra dels principis més pregons de la justícia social, que hi és a la base: tothom té dret a tenir drets, per di-ho fàcil. Ara bé, la limitació apareix en la mesura que els drets d'uns entren en col·lisió amb els d'altres, o dos drets entren en contradicció i són incompatibles entre ells mateixos. O quan una comunitat i altra entèn els drets de manera diferent. Potser no cal que posem exemples perquè són coneguts per tothom els casos en els quals entren en col·lisió els drets culturals amb els drets a la vida, a l'educació dels nens, etc. etc. qüestions aquestes que apareixen en la societat actual amb una certa reiteració en el contacte entre cultures diferents. Uns límits que de fet ja esta regulat pel dret i apareix en tots els manuals de filosofia dels drets. En estats democràtics els límits són interns i externs en la mesura que ningú d'aquella comunitat pot ser exclòs dels drets i externs, els drets fonamentals dels altres subjectes: l'ordre públic i el bé comú.

3.1. Els drets per als deures

Faig aquest apunt perquè crec interessant incorporar també la reflexió que tenir drets significa pertànyer a una societat, a un projecte comú i significa compartir també els deures d'aquesta societat i d'aquest benestar comú. Si la societat on estic o on visc no em reconeix drets, difícilment acceptaré els seus deures perquè no tindrè cap motiu per implicar-m'hi i fer-la meua. I aquest punt també és especialment important en el contacte i la gestió de la immigració i com concebem la seua participació social i política com a membres de fet i de dret. Compartir els deures significa també compartir els drets.

Aquesta idea se circumscriu de ple en la proposta ja famosa de Manuel Castells - la identitat de projecte- pel que fa al paper de les societats nació i les comunitats tancades que han d'obrir-se a nous estils de participació i de pensament fets ara amb més persones, amb més idees, amb més maneres de veure la vida, i de concebre els drets. En la seua proposta d'una societat que s'ha de construir amb una Identitat de projecte, Manuel Castells parla de la interculturalitat, de la participació en els drets comuna a la ciutadania, o al grup que conforma la societat, una condició aquesta per ser requerit a participar en els deures d'aquesta societat. Reclamar deures sense atorgar o reconèixer drets construeix una societat dividida i no pas una societat cohesionada per a un projecte comú.

4. Algunes conclusions

Els drets i els deures són elements de justícia en les relacions socials que es produeixen entre els individus i els col·lectius segons un esquema de correlacions que va des d'una posició dominant a una posició dominada. La justícia social (que els inclou tots dos) tot just hi és per minimitzar els efectes perversos de la dominació sobre el dominat.

. Només el conflicte és font d'innovació, diu Salvador Giner. Davant de la complexitat, diàleg, solidaritat, civisme, educació i sentit comú.

Cal un consens per mantenir uns universals nacionals, comuns a les diferents ètnies per evitar que s'ampliï encara més la distància entre ciutadania i identitat. En un món cada cop més tecnificat i global, la validesa de les cultures com a referents depèn en bona part del seu grau d'obertura, d'acomodació de les aportacions diferents que hi arribin i de la seua capacitat d'innovar sobre aquests canvis, modificant si cal els plantejaments que han quedat caducs. I la validesa de les nacions i les ciutats que les representen és ser cada cop més ciutats universals, ciutats del món, on cada persona –vingui d'on vingui- trobi les arrels que li donen aixopluc, que li donen seguretat com a ciutadà i les arrels privades, pròpies, referencials que li atorguen la component essencial de la seua personalitat.

Al meu parer ens hauríem de començar a preparar per innovar també les nostres pràctiques i valors, compartint el coneixement de les llengües, costums, símbols i creences. Els pobles i ciutats de Catalunya s'estan començant a poblar de mesquites i espais comercials propis per a les minories ètniques que hi viuen i s'està fent amb tensions i amb diàleg. Aquesta combinació no pot ser de cap manera excloent, ha de ser sumativa i viscuda com una garantia de solidesa que reafirma la nació de cadascú. El territori nació no només ha de servir a uns quants, sinó que ha de poder donar garanties de seguretat i referencials al conjunt de la comunitat. Els drets universals són prou amplis per a tothom.

És en aquest procés que cal defensar la convivència pluricultural que ha de poder ser un element enriquidor de la pròpia cultura. No com un element estètic, folklòric, rar, cosmètic, sinó real en el convenciment que es poden mantenir sense lesionar-los els trets identitaris. El procés de mixtificació donarà per força innovacions i productes híbrids: sempre la dinàmica cultural porta aquests efectes que són millors que l'anul·lació o el silenciament per decret. El límit, com he dit anteriorment, només ha de ser el que atempti contra els drets humans bàsics i reconeguts internacionalment de l'individu i la societat.

El fet de pensar en la meua nació i el que representa per a mi com a símbol, m'ha de permetre pensar en la nació de l'altre i en el que representa també per a ell com a símbol, i el que representaria perdre-la com a referent útil, tot i la distància. La cultura és transportada, reinventada i modificada per les persones, no pels territoris, encara que a aquests simbòlicament se'ls atorgui unes propietats de caràcter humà i encara que serveixin de referent indicatiu. Hem d'aprendre a aprendre no de la rutina sinó de la diversitat i el canvi, i acceptar que el nostre punt de vista, les nostres rutines, la nostra religió, pel fet de ser-ho no és ni la millor ni l'única, encara que ens ho sembli i hagin estat educats en aquesta idea. Hem d'aprendre a compartir drets i deures, a reclamar-nos-els els uns als altres, com una garantia de la democràcia.

Hem de caminar cap a un màxim comú divisor més que cap a un mínim comú múltiple. Hem d'afegir, incrementar, innovar permanentment sense destruir i sense que això sigui viscut com una confrontació i una pèrdua.

Hem d'entendre també que no només hi ha la cultura com a eina d'integració: que la millor integració probablement és aquella que es fa reconeixent els drets laborals dels immigrants, els drets de ciutadania pel fet de viure en un lloc i un espai, lluitant també pel seu benestar, per les seues possibilitats de participació social, cultural i política. Que la millor integració no és l'aïllament dels uns i dels altres, la vida en paral·lel, sinó la vida laboral, social, política i cultural en comú.

La consolidació de la democràcia té unes regles de joc, i entre aquestes hi ha, com plantegen Fernando Savater i Díaz Salazar² avançar cap a un món menys de cultures i més de civilitzacions, això és més centrat en les col·lectivitats, en les persones que en les particularitats i els símbols. L'objectiu teleològic ha de ser, per tant, el consens amb les elits de les diferents ètnies que representin els col·lectius democràticament, en un procés que ha de començar ara mateix, amb un objectiu clar de conjunció cultural.

Plantejo treballar en aquesta societat nova de drets emergents per una sèrie de drets i de deures: el dret i deures al sentit comú, a la formació dels autòctons, a l'educació, al diàleg, al civisme (en la seua doble concepció com a conducta correcta i com la cultura pública de convivència), el dret i el deure d'un discurs i una pràctica que no imposi per imposar des del punt de vista del que té el poder i els recursos escassos, sinó que eduqui en les diferències, per les diferències, que no redueixi a folklore el que forma part de la cultura personal d'uns col·lectius de persones que viuen amb nosaltres -en un territori que també és el seu en la mesura que hi treballen i hi viuen, cotitzen, etc.

El respecte demana respecte, i no des del punt de vista de la tolerància -que perpetua la superioritat de qui l'exerceix- sinó des del punt de vista de l'exercici de la democràcia, dels drets ciutadans. I practicar això també és un deure essencial en el moment actual .

---

² Jornades "La cultura de la democràcia", Lleida, abril 1999